

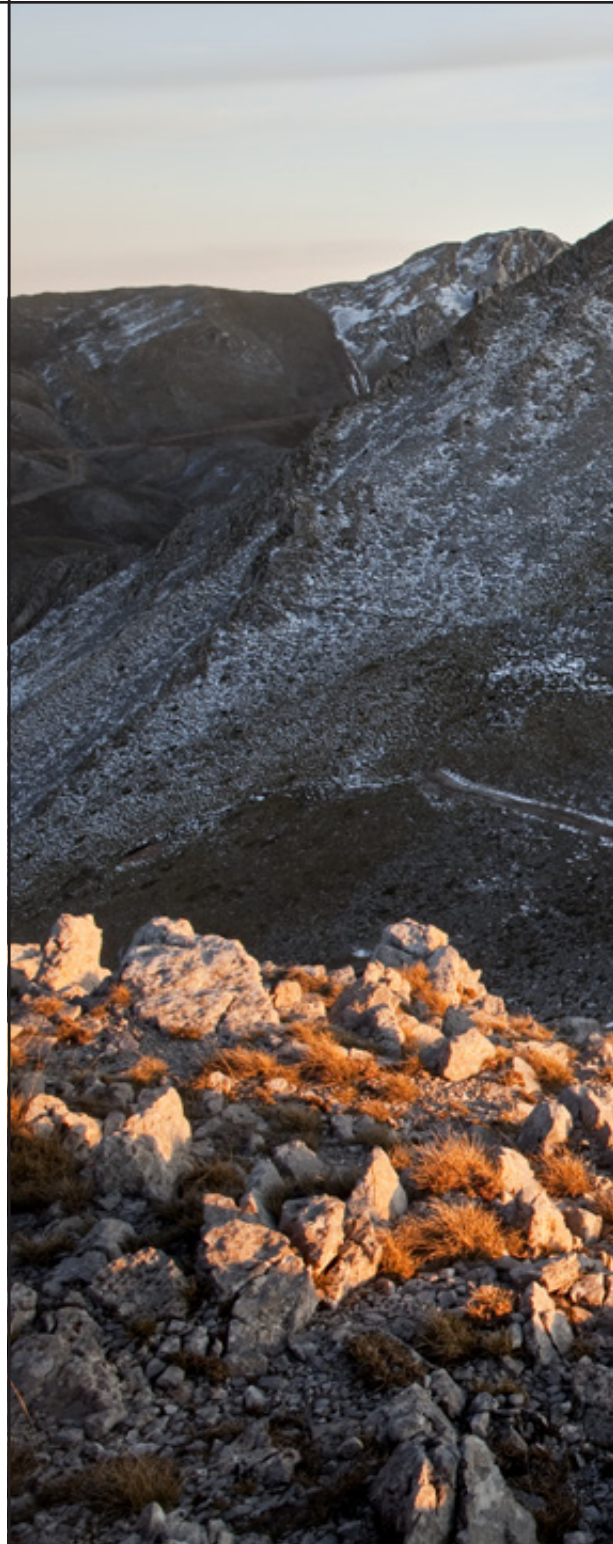
Περιπλανήσεις στον Δήμο Παρνασσού

Παρνασσός. Κατά την Ελληνική Μυθολογία πήρε την ονομασία του από τον γιο του Ποσειδώνα, τον Παρνασσό. Στις μέρες μας, βέβαια, στο άκουσμα του ονόματός του, άλλες εικόνες έρχονται στο νου: χιονοδρομικά κέντρα με κατάλευκες πίστες, πολύχρωμες στολές, συνωστισμένοι δρόμοι με αναρίθμητα αυτοκίνητα.

ΚΕΙΜΕΝΟ: ΘΕΟΦΙΛΟΣ Δ. ΜΠΑΣΓΙΟΥΡΑΚΗΣ
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ : ΧΡΗΣΤΟΣ ΑΝΤΩΝΙΟΥ

Στα τέλη του φετινού Νοέμβρη, ωστόσο, οι πανύψηλες κορυφές προβάλλουν γκριζες και γυμνές. Μόνον σε κάποιες ανήλιαγες γωνιές τους απομένουν μερικές κηλίδες χιονιού.

Βγαίνουμε στην «**Αρνόβουση**», πετρώδη κορυφή στα 2.257 μέτρα. Απέναντί μας η «**Λιάκουρα**», που με τα 2.457 μέτρα είναι η υψηλότερη κορυφή του Παρνασσού και της Ανατολικής Στερεάς. Την ώρα του δειλινού σ' αυτά τα υψόμετρα ο αέρας είναι παγερός, η θερμοκρασία πλησιάζει το μηδέν. Τυλιγμένοι με τα μπουφάν αγναντεύουμε το βύθισμα του ήλιου στα βουνά της Στερεάς. Ύστερα, κατηφορίζουμε ολομόναχοι από τα χιονοδρομικά του Παρνασσού. Μετά την αφιλόξενη ατμόσφαιρα των γυμνών κορυφών, έχουμε ανάγκη από ένα περιβάλλον ζεστό και φιλικό. Το βρίσκουμε στην **Αγόριανη**, δίπλα στο αναμμένο τζάκι της ταβερνούλας «**Γκριζα Αρκούδα**» του **Γιώργου Πανάγου**.

Οι τελευταίες ακτίνες του δειλινού χρωματίζουν απαλά τις γυμνές κορυφές του Παρνασσού. Στα τέλη του Νοέμβρη το χιόνι είναι ανύπαρκο σχεδόν.

ΑΓΟΡΙΑΝΗ, ΑΛΛΙΩΣ ΕΠΤΑΛΟΦΟΣ

Αντικρύζουμε και πάλι μετά από χρόνια την Αγόριανη, απλωμένη αμφιθεατρικά στις πλαγιές του Παρνασσού σε υψόμετρο από 800 ως 900 μέτρα.

Τόπος πολλαπλά ευνοημένος η Αγόριανη, με εξαιρετική θέση και κλίμα υγιεινό. Μεγάλο πλεονέκτημα είναι η γειτνίαση με τα χιονοδρομικά του Παρνασσού. Για όλους αυτούς τους λόγους ήταν από παλιά επιθυμητός προορισμός, με αξιόλογη τουριστική υποδομή. Έτσι, όχι μόνον συγχρατήθηκε ο ντόπιος πληθυσμός αλλά ανξήθηκε κι από ξένους. Παράλληλα επεκτάθηκαν και τα οικιστικά όρια του χωριού. Παρά την κρίση είναι εμφανής ο οικοδομικός οργανισμός μέσα και έξω απ' το χωριό. Δεν λείπουν κάποιες κατοικίες ή και υπερβολές. Κάποια σπίτια, μας εκπλήσσουν δυσάρεστα με την παρουσία τους,

μέσα στο ελατόδασος. Όπως και να' ναι, πάντως, η Αγόριανη είναι ένα κομβικό σημείο για τον επισκέπτη του Παρνασσού.

Προσεγγίζουμε από την πάνω είσοδο το χωριό. Εδώ βρίσκεται ο μικρός οικογενειακός ξενώνας «**Αγνάντιο**», του **Βασίλη** και της **Λένας**. Είναι το αρχαιότερο κατάλυμα του τόπου, αφού παρέχει τις υπηρεσίες του από τα μέσα της δεκαετίας του '50.

Ένα παραδοσιακό σπίτι ήταν τότε, με κάποια δωμάτια για νοίκιασμα. Ξενοδόχοι ήταν η **Βασιλική** και ο **Γιάννης**, η γιαγιά κι ο παππούς αντίστοιχα του Βασίλη. Από τους πρώτους πελάτες υπήρξαν, εν έτει **1956**, οι πρωταγωνιστές της θρυλικής – τότε – ταινίας «**Ο Αγαπητικός της Βοσκοπούλας**», με τους αείμνηστους **Χριστόφορο Νέζερ** και **Δημήτρη Παπαμιχαήλ**, που ήταν ακόμη νεαρός. Μετά την ταινία πολλές γνωστές προσωπικότητες έκαναν χρήση των δωματίων

του σπιτιού.

Δίπλα στο αναμμένο τζάκι ξαναθυμόμαστε σκηνές της – ξεχασμένης πια – και παμπάλαιας ταινίας. Ήταν γυρισμένη στο χωριό και στις γύρω εξοχές, σε γεφύρια και βρύσες που δεν υπάρχουν πια αλλά και σε τοπία βουκολικά που παραμένουν αναλλοίωτα.

Λόγοι υγείας των γερόντων διέκοψαν το 1990 τη λειτουργία του ξενώνα. Πέντε χρόνια αργότερα ανέλαβε ο Βασίλης τη συνέχιση της παράδοσης.

ΜΙΚΡΕΣ ΠΕΡΙΗΓΗΣΕΙΣ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΟ ΧΩΡΙΟ

Κλειδώνει ο Βασίλης το ΤΑΞΙ και αναλαμβάνει την ξενάγησή μας. Πρώτα στο ξωκλήσι του **Προφητηλία**, πέντε χλμ. νότια, στο

δρόμο προς τη Λύλαια. Ξέφωτο με υπέροχη θέα σ' όλο τον ορίζοντα, εκκλησιάκι πετρόχτιστο αλλά σοβαντισμένο μέσα – έξω. Σ' έναν λαξευτό γωνιόλιθο έχει παραμείνει χαραγμένη η χρονολογία κατασκευής, **1898**.

Συνεχίζουμε για το ξωκλήσι του **Αη – Γιάννη**. Με κατεύθυνση προς Αράχωβα, το εντοπίζουμε σε ελατόδασος, τρία χιλιόμετρα ανατολικά. Εξαιρετη τοποθεσία, πολλές αιωνόβιες βαλανιδιές με πελώριους κορμούς.

Ο επόμενος προορισμός μας είναι οι κεραίες της κινητής τηλεφωνίας στα Δ – ΝΔ ψηλώματα του χωριού. Ξεκινώντας από την πάνω είσοδο της Αγόριανης με νότια κατεύθυνση, ο καλός δασικός δρόμος περνάει αρχικά δίπλα από το εκκλησιάκι της **Αγίας Τριάδας**. Σε αντίθεση με τα δυο προηγούμενα διατηρεί την εμφανή του λιθοδομή. 100 μέτρα χαμηλότερα, κάτω από

Πανοραμική άποψη της Αγόριανης από τις κεραίες, στις πλαγιές της Κοκκινόρραχης. Αιωνόβιες βαλανιδιές στο εκκλησιάκι του Αη - Γιάννη. (αριστερά)

πλατάνι, ρέουν πλούσιες πηγές νερού.

Συνεχίζουμε τον δασικό δρόμο και, 5.5 χλμ. μετά το χωριό, τερματίζουμε στις εγκαταστάσεις της κινητής τηλεφωνίας έναν υπέροχο εξώστη με υψόμετρο 1.150 μέτρων. Η θέα της Αγόριανης μοναδική. Ακριβώς από πάνω μας ορθώνεται η απόκρημνη, πλαγιά της Κοκκινόρραχης, που καταλήγει σε υψόμετρο 1.605 μέτρων. Ήταν ελατοσκέπαστη η πλαγιά αλλά κάηκε τον Αύγουστο του 1988. Μετά από τόσα χρόνια παραμένουν ανεξίτηλα τα σημάδια της φωτιάς. Απογυμνωμένη έτσι από κορμούς δέντρων η πλαγιά ήταν πολύ πιο ευάλωτη στις χιονοστιβάδες. Μια τέτοια χιονοστιβάδα, τον Φλεβάρη του 2003, κατέστρεψε τις εγκαταστάσεις της κινητής τηλεφωνίας και τις παρέσυρε πολλές δεκάδες μέτρα χαμηλά.

ΠΕΖΟΠΟΡΩΝΤΑΣ ΠΡΟΣ ΤΑ ΚΑΛΑΝΙΑ

Είναι μεγάλη πρόκληση για έναν πεζοπόρο ν' ακολουθήσει το Ευρωπαϊκό μονο-

πάτι **E4** με αφετηρία την Αγόριανη και σημείο τερματισμού τους Δελφούς. Ιδιαίτερα μάλιστα, όταν το τελευταίο τμήμα αυτού του μονοπατιού είναι η διάσημη αρχαία σπράτα που συνέδεε το περίφημο σπήλαιο του **Κορούκιου Άντρου** με τους **Δελφούς** (ΕΛΛ. ΠΑΝ. Τεύχος 60, 2007). Το τμήμα όμως ως τα Καλάνια ήταν άγνωστο και, διέσχισε τοπία με ξέφωτα και ελατοδάση πολύ συναρπαστικά.

-Υπάρχει κίνδυνος να χαθούμε; ρωτάμε στο χωριό.

-Κανένας. Η σήμανση του E4 είναι συνεχής.

Η πραγματικότητα όμως επί εδάφους ήταν διαφορετική. Η σήμανση ήταν άλλοτε πυκνή και εμφανής και άλλοτε αθέατη ή ασαφής. Το μονοπάτι πολλές φορές εξαιρετικό και καλογραμμμένο, κάποτε αδιόρατο ή φραγμένο από κλαδιά. Τελικά, χάνοντας πολύ χρόνο για ψάξιμο, ρωτώντας ενδιάμεσα και συναντώντας τυχαία πριν από την **Μεγάλη Βρύση** τον φίλο μας **Διαμαντή**, φτάνουμε, πέντε σχεδόν ώρες μετά την αναχώρησή μας, στα Καλάνια. Είναι αυτό το καταπληκτικό υψίπεδο, που με έκταση πάνω

Το πρωινό φως πέφτει απαλά στα υψίπεδα της Αγόριανης. (κάτω)

Σε σκιερό μονοπάτι μέσα στο ελατόδασος ξεκινάει η πορεία για τα Καλάνια.

από 1000 στρέμματα και μέσο υψόμετρο 1.350 μέτρων, εκτείνεται μέσα στο απέραντο ελατό-δασος, στις δυτικές παρυφές του – θεσμοθετημένου από το 1938 – Εθνικού Δρυμού του Παρνασσού.

Κάποτε τα Καλάνια ήταν αγαπημένος παραθεριστικός τόπος των κατοίκων των Δελφών. Σώζονται ακόμη πάμπολλα ερείπια από τις ξερολιθιές των ταπεινών εκείνων καλυβιών. Σήμερα, ελάχιστα μικρόσπιτα έχουν απομείνει στα Καλάνια.

ΤΟ ΣΠΗΛΑΙΟΒΑΡΑΘΡΟ **«ΕΠΤΑΣΤΟΜΟ»**

Στο ενδιάμεσο της απόστασης ανάμεσα σε Αγόριανη και Καλάνια συναντάμε το σπηλαιοβάραθρο **Επτάστομο**. Βρίσκεται στο ΒΔ

άκρο του Εθνικού Δρυμού Παρνασσού, πολύ κοντά στον κεντρικό δασικό δρόμο. Ένα θαυμάσιο μονοπάτι – χωρίς όμως ύπαρξη πινακίδας – μετά από 150 μέτρα μας βγάζει στα χείλη των χαοτικών βαράθρων του Επτάστομου. Το τοπίο είναι υποβλητικό με ιλιγγιώδη στόμια βαράθρων, ευθυτενείς κορμούς έλατων, πολλά και παράξενα μανιτάρια.

Το στοιχείο, ωστόσο, που κυρίως έχει κάνει διάσημο το φαράγγι, είναι οι αιώνιοι πάγοι στα ψυχρά και ανήλιαγα βάθη του. Στην ταβέρνα «Γκριζα Αρκούδα» ακούμε τον καλό φίλο **Γιώργο Πανάγου** να μας μιλάει για την εμπειρία του στο Επτάστομο.

- «Είναι Μάϊος του 2003. Μια ομάδα από μων απ' την Αθήνα επιχειρούν καταρρέχηση στον Επτάστομο. Βρίσκομαι εκεί λόγω της φιλίας μου με έναν εκπαιδευτή. Βλέπω κατάπλη-

Από το επίπεδο του εδάφους ελάχιστα μπορούμε να διακρίνουμε στα αβυσσαλέα βάθη του σπηλαιοβάραθρου “Επτάστομου”.

κτος, άντρες και γυναίκες να δένονται με σχοινιά, να κατεβαίνουν στο βράαθρο και αργότερα ν' ανεβαίνουν. Αισθάνομαι θαυμασμό αλλά και μεγάλη ζήλια. Να υπάρχει κάτι τέτοιο στον τόπο μου, να το γνωρίζουν ξένοι κι εγώ να το αγνοώ; Αρχίζω με τον εκπαιδευτή φίλο μου μαθήματα καταρρίχησης. Το Σεπτέμβριο τον ίδιο χρόνο νιώθω έτοιμος για το βράαθρο. Στερεώνουμε τα σχοινιά, ζωνόμαστε τα εργαλεία κι αρχίζουμε την καταρρίχηση. 70 μέτρα πιο κάτω συναντάμε το πρώτο επίπεδο του βράαθρου. Το σοκ είναι δυνατό. Μας υποδέχεται παγωμένο χιόνι και θερμοκρασία που αγγίζει το μηδέν. Νωρίτερα στην είσοδο του στομίου, ιδρώναμε απ' τη ζέστη.

Συνεχίζουμε μια πορεία δύσκολη, κατηφορική. Αρχίζω να μην πιστεύω στα μάτια μου. Τεράστιες παγοκολώνες, καθαρές και διαυγείς,

μας κλείνουν σχεδόν το δρόμο προς τα κάτω. Το ύψος τους είναι από 3 ως 6 μέτρα και το πάχος μισό μέτρο. Μοιάζουν σαν να στηρίζουν το θόλο του σπηλαίου. Δίπλα τους, από ένα στόμιο του βράαχου, ξεχύνεται ένας μικρός παγωμένος καταρράκτης.

Κατηφορίζουμε συνεχώς, μετά από μερικά λεπτά φτάνουμε στο τέλος του βράαθρου, 90 σχεδόν μέτρα κάτω από την επιφάνεια του εδάφους. Το περιβάλλον γύρω μας είναι απίστευτο, εξωπραγματικό. Ταυτόχρονα όμως και πολύ ψυχρό. Εδώ κάτω ποτέ δεν λιώνουν οι πάγοι. Αρχίζει η αναρρίχηση, μέτρο – μέτρο, δύσκολη και κουραστική, μου φαίνεται ατελείωτη. Κάποτε φτάνουμε στο τέρμα. Στη ζεστή επιφάνεια του εδάφους νιώθω σαν να βρισκομαι ξαφνικά σ' έναν άλλο κόσμο, σαν να' ζησα ένα όνειρο. Που ήταν όμως πέρα για πέρα αληθινό».

Με σταθερή θερμοκρασία γύρω στους 0°C οι πάγοι διατηρούνται αιώνια στο “Επτάστομο”.

ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΟΡΙΑΝΗ ΣΤΟ ΠΟΛΥΔΡΟΣΟ

Όταν σηκώνεται ο ήλιος από τ' αντικρινά βουνά, φωτίζεται ωραία η πλατεία της Αγόριανης. Οι πλάκες της είναι διακοσμημένες από καφετιά ξερόφυλλα, που κάθε λίγο ξεφεύγουν απ' τα κλαδιά των πλατανιών. Το δροσερό νερό τρέχει ασταμάτητα. Πίνει κανείς απ' όπου θέλει: από τη χτιστή πέτρινη κρήνη ή απ' τα μπρούντζινα στόματα στους κορμούς των δυο μεγάλων πλατανιών.

-Πώς είναι το μονοπάτι για Πολύδροσο; ρωτώ τον Γιώργο Πανάγο.

-Υπάρχει σήμανση αλλά για την κατάσταση της δεν είμαι βέβαιος.

Ο χάρτης μας δείχνει πολύ ενθαρρυντικός. Η πορεία προς Πολύδροσο μοιάζει απλή. Το επόμενο πρωί, στις **8.45'**, ξεκινάμε με το **Χρήστο**. 50 μέτρα μετά την πλατεία, μπροστά από βρύση, ανηφορίζουμε δεξιά, Α. Αμέσως μετά συναντάμε τον ναό των **Αγ. Αναργύρων** και πλατειούλα με πλάτανο και χτιστή κρήνη. Από τους έξι κρουνοούς τρέχει άφθονο νερό.

Ο τιμεντόδρομος τελειώνει στο Α άκρο του χωριού. Βαδίζουμε σε χωματόδρομο καλό. Πολύ γρήγορα συναντάμε μεγάλη πινακίδα με πεζοπορικό χάρτη και σήμανση με το κόκκινο σήμα «22». Ξεκινάμε ν' ανηφορίζουμε δεξιά απ'

την πινακίδα (υψόμ. **725** μ.). Ωραίο το μονοπάτι, ήπιες κλίσεις, σήμανση πυκνή. Το βάδισμα είναι πολύ ευχάριστο και η διάθεσή μας σε επίπεδο υψηλό.

9.15'. Φτάνουμε σε υψόμετρο **800** μέτρων. Το μονοπάτι εναλλάσσεται συνεχώς, επίπεδο, ανηφορικό, πετρώδες, χορταριασμένο. Διασχίζουμε ξερή κοίτη ρεματιάς. Ανηφορίζουμε.

9.45'. Συναντάμε δασικό δρόμο σε υψόμ. **875** μέτρων. Τον ακολουθούμε. Ανάμεσα στα έλατα αποκαλύπτεται η Αγόριανη. Κατηφορίζει για λίγο ο δρόμος. Σ' ένα ξέφωτο προβάλλει απρόσμενα μια εξοχική κατοικία από πέτρα και ξύλο. Λίγο αργότερα ο κατηφορος τελειώνει. Συνεχίζει αριστερά ο δασικός δρόμος, πάνω στη στροφή όμως κάτι σαν άνοιγμα κινεί την προσοχή μας. Βγαίνουμε από το δρόμο και, 10 μέτρα μετά, αντικρύζουμε ένα θέαμα αναπάντεχο. Ειν' ένα πελώριο βύθισμα εδάφους με σχήμα ωσειδές. Η μεγαλύτερη διάσταση είναι τουλάχιστον 40 μέτρα, ενώ το ύψος των τοιχωμάτων του πρόκειται να πλησιάζει τα 15. Οροφή δεν υπάρχει πουθενά. Η όλη εικόνα θυμίζει «**δολίνη**». ⁽¹⁾

Ένα μονοπάτι περνάει δίπλα απ' τη δολίνη με κατεύθυνση Ν. Μια μεταλλική πινακιδούλα με το σήμα 22 είναι πεσομένη στο μονοπάτι. Μερικά μέτρα μετά βρίσκουμε δεύτερη πινακίδα. Αφήνω προσωρινά τον Χρήστο και συνεχίζω τον δασικό δρόμο, μήπως συναντήσω κάποια άλλη

Πλατεία της Αγόριανης, πάντα δημοφιλής. (δεξιά)

Ένας φιλικός σκύλος ξεδιψάει από τις πηγές των Αγ. Αναργύρων.

σήμανση. 300 μέτρα μετά ο δρόμος τερματίζει στο χείλος μιας δύσβατης ρεματιάς, χωρίς το παραμικρό σημάδι ή μονοπάτι.

Επιστρέφω, στερεώνω την μια πινακίδα στη στροφή του δρόμου και την δεύτερη πάνω στο μονοπάτι. Ύστερα ξαναρχίζουμε την πορεία μας. 100 ακριβώς μέτρα μετά τη δολίνη συναντάμε το σήμα 22 σε χοντρό, ξερό κορμό έλατου. Αμέσως μετά αρχίζει χορταριασμένο ξέφωτο. Το διασχίζουμε αλλά δεν συναντάμε μονοπάτι ή σήμα πουθενά. Ψάχνουμε με πείσμα. Τίποτε. Ο Χρήστος ξεκινάει ν' ανηφορίζει μια απότομη πλαγιά. Ξαναγυρίζω στον κορμό. Προσπαθώ, να υποθέσω τη συνέχεια της πορείας. Πυκνά κλαδιά στο έδαφος και στα δέντρα

δυσκολεύουν τα βήματά μου. Περνάω πάνω από μεγάλο, πεσμένο, κορμό. Προσπαθώ να εντοπίσω και το πιο ανεπαίσθητο ίχνος μονοπατιού. Τελικά, 50 περίπου μέτρα Ν του έλατου, διασπαρρώνομαι με αδιόρατο, στενό και χορταριασμένο μονοπάτι, που ανηφορίζει με κατεύθυνση **A 80°**. Το ακολουθώ και, 30 περίπου μέτρα μετά, ανακαλύπτω πάνω σε πέτρα τον κόκκινο ρόμβο ζωγραφισμένο μέσα σε άσπρο φόντο. Το μονοπάτι έχει ξαναβρεθεί. Φωνάζω τον Χρήστο. Μου αποκρίνεται από τα βάθη του δάσους μια μακρινή φωνή.

11:30'. Ξαναρχίζουμε την πορεία. Δεν θα αναφερθώ σε λεπτομέρειες που είναι ίσως κουραστικές. Ως τις **12:10**, πάντως, ακολουθούμε το

Ωραίος δασικός δρόμος. Πολύωρη, αρκετά κουραστική, αλλά συναρπαστική διαδρομή.

μονοπάτι άλλοτε με μεγάλη ευχέρεια και άλλοτε εικάζοντας. Είναι προφανές, ότι τόσο η χάραξη του μονοπατιού, όσο και η σήμανσή του έχουν μείνει χωρίς συντήρηση για καιρό. Κάποια στιγμή, στο τέλος μιας ανηφόρας, το χάνουμε εντελώς. Αρχίζουμε και πάλι τις προσπάθειες εντοπισμού ανάμεσα στα έλατα και τις πέτρες. Ξαφνικά βλέπουμε κάτι που μοιάζει με δρόμο.

Είναι πράγματι δρόμος, δασικός, υπέροχος, ελαφρά κατηφορικός. Στον χάρτη, βέβαια, δεν έχει άμεση πρόσβαση στην πεδιάδα, όπου είναι ο προορισμός μας. Αντίθετα, κάνει μια μεγάλη στροφή προς την αντίθετη κατεύθυνση (ΝΑ) και στη συνέχεια στρέφει Β προς Πολύδροσο. Είναι μια μακρότατη πορεία, που μας

δίνει όμως πιθανότατα την δυνατότητα να γνωρίσουμε μια μεγάλη δασική διαδρομή. Μικρή σύσκεψη και το αποφασίζουμε. Εγκαταλείπουμε οριστικά την αμφιλεγόμενη αξιοπιστία του μονοπατιού και εμπιστευόμαστε τη σιγουριά του δασικού δικτύου του τόπου. Είναι **12:15'** και το υψόμετρο βρίσκεται στα **920** μέτρα. Για αρκετή ώρα έχουμε μπροστά μας την πεδιάδα, αργότερα όμως ο δρόμος κάνει την αναμενόμενη στροφή. Η πορεία γίνεται ανηφορική, με αλληπάλληλες στροφές.

Στις **13:15'** φτάνουμε σε αυχένα με υψόμετρο **1.100** μέτρων. Στα ΝΑ εμφανίζονται τα γυμνά χιονοδρομικά του Παρνασσού. Στα δεξιά μας (ΝΔ) έχουμε πάντα έναν μακρόστενο, ορεινό όγκο με απότομες πλαγιές, ελατοσκεπαστες ή βραχώδεις. Είναι το εκτεταμένο συγκρότημα του «**Τρανού Βράχου**». Η πορεία είναι πραγματικά απολαυστική και μάλιστα σε συνθήκες απόλυτης μοναξιάς. Για μιάμιση ώρα δεν έχουμε συναντήσει ούτε ένα τροχοφόρο!

13:50'. Είμαστε σε υψόμετρο 1.125 μέτρων. Κατηφορίζουμε οριστικά προς τα βόρεια.

14:00'. Συναντάμε την ασφάλτο, που Ν ανηφορίζει προς τα χιονοδρομικά του Παρνασσού, ενώ Β κατευθύνεται κατηφορικά προς Πολύδροσο. Μετά από τόσες ώρες επαφής με το χώμα, αρχίζουμε μια άχαρη πορεία στο σκληρό οδόστρωμα της ασφάλτου. Ευτυχώς όχι για πολύ. Σ'έναν κορμό αντικρούζουμε πάλι την γνωστή μας πινακίδα «22». Τώρα υπάρχει μαζί της και το σήμα για ποδήλατα βουνού. Χωρίς δεύτερη σκέψη εγκαταλείπουμε την ασφάλτο και μπαίνουμε στη διαδρομή για ποδήλατα βουνού. Είναι μια εμπειρία διαφορετική. Εδώ το μονοπάτι είναι σε πολλά σημεία απότομο και κοφτό για να δοκιμάζει τις ικανότητες του ποδηλάτη του βουνού.

15:00'. Φτάνουμε σε θέση αναφυχής με πηγή νερού, πολλά πλατάνια και εικονοστάσι της Αγ. Βαρβάρας μέσα σε βράχο. Νά και τα πρώτα σπίτια του **Άνω Πολύδροσου**, σε υψόμετρο 750 μέτρων. Οικοδομικός οργανισμός κι εδώ. Το παλιό μικρό χωριό μεταβάλλεται σταδιακά σε παραθεριστικό οικισμό.

16:45'. **Οχτώ ώρες** μετά την αναχώρησή μας απ' την Αγόριανη φτάνουμε στην πλατεία του Πολύδροσου. Απέναντι από την **μεγαλόπρεπη** εκκλησία απολαμβάνουμε, ένα καφέ. Ύστερα τηλεφωνούμε στον οικοδεσπότη μας, το Βασίλη, να έρθει να μας παραλάβει με το ΤΑΞΙ.

Πεσμένοι κορμοί έλατων στο δάσος πολλές φορές κόβουν τα μονοπάτια.

Η πορεία συνεχίζεται σε μονοπάτι ειδικό για ποδήλατα βουνού.

ΛΙΛΑΙΑ, ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΙ ΝΕΑ

9χιλιόμετρα Β της Αγόριανης συναντάμε τη **Λίλαια**. Η φιλόλογος – Δρ. αρχαιολόγος **Μαίρη Μπελογιάννη**, γράφει σχετικά:

«Λίλαια. Το χαριτωμένο όνομα της αρχαίας φωκικής πόλης με τα άφθονα νερά οδηγεί τη φαντασία μας σε κάποια νύμφη. Πράγματι, κατά την αρχαιότητα έτσι ονομαζόταν μία από τις Ναϊάδες, κόρη του θεοποιημένου ποταμού Κηφισού με τις πλούσιες πηγές του οποίου γειτόνευε.

Ήταν εύπορη πόλη η Λίλαια, αν κρίνουμε από τα 40 πλοία που έστειλε στον Τρωικό πόλεμο (Ομ. Ιλ. Ραψ. Β, στ. 523). Κύρια αιτία του

πλούτου της ήταν η θέση της στο σταυροδρόμι δύο βασικών οδικών αξόνων που συνέδεαν τη Θεσσαλία με τη Νότια Ελλάδα.

Όταν την επισκέφτηκε ο περιηγητής Πανσανίας το 2^ο αι. μ.Χ. (10, 33, 3-5), η Λίλαια διέθετε αγορά, θέατρο, λουτρά και ναούς αφιερωμένους στο φωτοδότη Απόλλωνα και τη σαϊτεύτρα Άρτεμη. Τα λατρευτικά αγάλματα των παιδιών της Αητούς ήταν περικαλλή, κατασκευασμένα με πεντελικό μάρμαρο από φημισμένους αττικούς καλλιτέχνες. Τίποτε δε θύμιζε ότι κάποιους αιώνες πριν, συγκριμένα με το τέλος του τρίτου ή Φωκικού πολέμου (357-346 π.Χ.), η Λίλαια είχε υποστεί ολοκληρωτική καταστροφή. Το ρωμαίο τείχος της δεν την έσωσε. Οι κάτοικοι την εγκατέλειψαν,

Ανοίγματα στην ισχυρή τοικοποιΐα του Πύργου της Ακρόπολης εξασφάλιζαν καλή εποπτεία του χώρου. (αριστερά)

Η αρχαία Λίλαια με τμήμα των οχυρώσεων. Στο βάθος το Πολύδροσο.

λόγω της ανασφάλειας που ένιωθαν. Λίγο αργότερα συνοικίσθηκε με τη γειτονική Έρωχο που ταυτίζεται με το λόφο του Αγ. Βασιλείου στο χώρο του νεκροταφείου του Πολυδρόσου. Τα τείχη της ισχυροποιήθηκαν. Δεν άντεξαν όμως και πάλι την πίεση των Μακεδόνων που την πολιορκήσαν για δεύτερη φορά και την κατέλαβαν. Ο αρχηγός τους, ο Φίλιππος Ε', έδωσε εντολή για εγκατάσταση στρατιωτικής φρουράς. Την ασφυκτική κατάσταση δεν μπόρεσε να υποφέρει ένας ντόπιος, ο Πάτρων, ο οποίος ξεσήκωσε τους πολίτες, και κατάφερε να υπερισχύσει των Μακεδόνων.

Έθθε λοιπόν η σειρά τους να εγκαταλείψουν την πόλη. Περιχαρείς οι κάτοικοι της Λίλαιας αφιέρωσαν στο ιερό του Απόλλωνα, στους Δελφούς, ανδριάντα προς τιμήν του Πάτρωνα».

Η σύγχρονη Λίλαια είναι ένας ευχάριστος οικισμός με γραφικές ανηφοριές, θέα στον κάμφο, κάποια σπίτια παλιά αλλά και καινούργια με ωραίες αυλές. Στην περιδιάβασή μας συναντάμε ανθρώπους πρόσχαρους και ευγενικούς. Αυτή, ωστόσο, που μαγνητίζει το ενδιαφέρον μας είναι η αρχαία Λίλαια και κυρίως τα τείχη της. Από τον κάμφο ήδη μας εντυπωσιάζει το

«Σιδηρόπορτο», πολύ κοντά στην είσοδο του οικισμού. Το τμήμα της πύλης που σώζεται έχει ύψος 9 ως 10 περίπου μέτρα και είναι άριστα χτισμένο με λαξευτούς ασβεστόλιθους μεγάλων διαστάσεων.

Ανηφορίζουμε την απότομη, κατορράχιαλη πλαγιά, ανάμεσα στους λιθωσρούς της ερειπωμένης οχύρωσης, που συνεχίζεται με χαμηλότερο ύψος και μεγάλες φθορές προς την κορυφή του λόφου. Εκεί μας υποδέχεται ο πύρ-

Με καταπληκτική τοικοποιία από λαξευτούς ασβεστόλιθους, κατά το ισοδομικό σύστημα, είναι χτισμένο, τόσο το τείχος όσο και ο Πύργος της Ακρόπολης της Αρχαίας Λίλαιας. Το ανώτερο τμήμα της τοικοδομίας του Πύργου ανάγεται στους χρόνους της Φραγκοκρατίας.

γος της ακρόπολης, το «**Κάστρο**». ⁽²⁾ Τα πάντα εδώ πάνω είναι εντυπωσιακά: Η στρατηγική θέση της ακρόπολης που εποπτεύει τον κάμπο. Οι διαστάσεις και η εξαιρετική κατάσταση του Πύργου. Η ποιότητα κατασκευής της οχύρωσης με τους λαξευτούς ογκόλιθους.

Σε υψόμετρο 420 μέτρων χτισμένος ο πύργος, είναι από τα θεαματικότερα οικοδομήματα αρχαίας οχύρωσης που μπορεί να δει κανείς. Δυο στοιχεία συνηγορούν σ' αυτό: οι

ογκώδεις διαστάσεις και η ποιότητα κατασκευής. Το σχήμα είναι ορθογώνιο, με διαστάσεις πλευρών **12x7** περίπου μέτρα. Το συνολικό ύψος, εξαιτίας της κλίσης του εδάφους, κυμαίνεται από 12 ως 13 σχεδόν μέτρα. Μέχρι ύψος 7 περίπου μέτρων σώζεται η αρχαία τοιχοποιία, με τους εντυπωσιακούς σε διαστάσεις, βάρος και ποιότητα λάξευσης ασβεστόλιθους (4^{ος} – 3^{ος} π.Χ.αι.). Από εκεί και πάνω αρχίζει το συμπλήρωμα της τοιχοποιίας με την ελαφρότερη αργολιθοδομή της περιόδου της Φραγκοκρατίας (13^{ος} – 14^{ος} αι.). Το εσωτερικό του οικοδομήματος είναι υπερυψωμένο και στους τοίχους υπάρχουν ανοίγματα που επόπτευαν τον μακρινό ορίζοντα αλλά και την περίμετρο του πύργου.

Εξίσου εντυπωσιακό είναι και το τμήμα της οχύρωσης που εφάπτεται με τον πύργο και συνεχίζει για 45 περίπου μέτρα προς τα Α – ΝΑ. Το ύψος σε κάποια σημεία ξεπερνάει τα 5 μέτρα, ενώ εκπληκτική είναι και η ποιότητα κατασκευής από ογκώδεις λαξευτούς, γκριζούς ασβεστόλιθους.

Ο αρχαιολόγος **Φώτης Ντάσιος**, με καταγωγή από την Λίλαια, προτείνει μερικές πολύ ενδιαφέρουσες παρεμβάσεις για την ανάδειξη και ευχερέστερη επισκεψιμότητα των οχυρώσεων της Αρχαίας Λίλαιας ⁽³⁾, όπως:

-*Συστηματικό καθαρισμό της βλάστησης από την επιφάνεια των τειχών και αποχώματωση των μπάζων στον γύρω χώρο.*

-*Διαμόρφωση του χώρου μπροστά στην δυτική πύλη και τον πύργο, τοποθέτηση φυλακίου, καθιστικών και ενημερωτικού πίνακα*

-*Ανάδειξη τμήματος αρχαίας τάφρου.*

-*Χάραξη μονοπατιού σύρριζα ή σε μικρή απόσταση από το ανηφορικό τμήμα της ακρόπολης. Δημιουργία αναβαθμών κατά διαστήματα. Ξύλινα ζευκτά στηθαία σε επικίνδυνα σημεία της ανόδου.*

-*Εξέταση δυνατότητας ηλεκτροφωτισμού τμημάτων της ακρόπολης.*

Η προσωπική μας άποψη είναι, ότι η Πολιτεία θα έπρεπε να υιοθετήσει τις περισσότερες από τις προτάσεις του κυρίου Ντάσιου. Οποιαδήποτε Ευρωπαϊκή – και όχι μόνον – χώρα θα το είχε κάνει προ πολλού.

ΟΙ ΕΚΠΑΛΗΞΕΙΣ ΤΟΥ

ΠΟΛΥΔΡΟΣΟΥ

Από μακριά δείχνει ένας μεγάλος, αμφιθεατρικός οικισμός, που ξεκινάει από την πεδιάδα του Κηφισού και σκαρφαλώνει ομαλά ως υψόμετρο 400 μέτρων στις Β – ΒΔ υπώρειες του Παρνασσού. Βρισκόμαστε στο **Πολύδροσο**. Η παλιά του ονομασία ήταν «**Σουβάλα**», που σήμαινε νερότοπος. Το 1927 οι νεότεροι προτίμησαν το Πολύδροσο.

Αν αρχεσθεί ο επισκέπτης μόνον στα ταβερνεϊά και τα καφέ γύρω απ' την πλατεία, κινδυνεύει να μην γνωρίσει καμιά από τις πολλές και απρόσμενες εκπλήξεις που κρύβει ο τόπος.

Ανηφορίζουμε τον κεντρικό δρόμο πάνω απ' την πλατεία. Βρύση και πλατάνι. Παράδρομοι ανηφορικοί στρωμένοι με τσιμέντο. Κάποτε ήταν λιθόστρωτοι. Ανάμεσα στα καινούργια σπίτια ξεχωρίζουν και μερικά παλιά, ωραία αρχιτεκτονικής. Όπως το εντυπωσιακό διώροφο με τους λαξευτούς γωνιόλιθους, απέναντι από το Δημαρχείο. Πολύ θεαματικές είναι, σε αρκετούς δρόμους οι μουριές, η μια δίπλα στην άλλη, με περίπλοκα κλαδιά που συνδέονται μεταξύ τους με τρόπο μοναδικό.

Μεγάλη εντύπωση μας προκαλούν αρκετές αυλόθυρες, ξύλινες, δίφυλλες και πολύ φαρδειές. Φέρουν παρασπάδες από ορθογώνιες πέτρες, ενώ το υπέρθυρο είναι τόξο από πελεκητές πέτρες σε διπλή σειρά.

Στην Β έξοδο του χωριού, συναντάμε έναν – περιορισμένων διαστάσεων – αρχαιολογικό χώρο. Εδώ είναι τα υπολείμματα των **Ιερών Δήμητρας και Κόρης Ερώχου**. Δυστυχώς δεν υπάρχει ενημερωτική πινακίδα και τα σωζόμενα λείψανα είναι τόσο φτωχά, που δεν μπορούν να μας φωτίσουν για την αρχιτεκτονική των αρχαίων ιερών.

Εικόνες απαράμιλλου φυσικού

Εντυπωσιακές είναι οι παραδοσιακές αυλόθυρες των σπιτιών του Πολύδροσου.

Μια χαριτωμένη μουσούδα αλόγου προβάλλει ξαφνικά και μας κοιτάζει φιλικά.

Ευγενέστατες οι κυρούλες του Πολύδροσου, δεν μας αρνούνται μια αναμνηστική φωτογραφία, έτσι όπως απολαμβάνουν στο πεζουλάκι τον ήλιο του Νοέμβρη.

Ο ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΕΛΕΟΥΣΑΣ ή ΜΑΥΡΟΜΑΝΤΗΛΑΣ

Με αφετηρία την εκκλησία κατηφορίζουμε δεξιά με κατεύθυνση ΝΔ. Στα **0.8 χλμ.** στρίβουμε λοξώς δεξιά, συνεχίζουμε ευθεία και στα **1.8 χλμ.** φτάνουμε στο τέρμα του ασφαλτόδρομου. Η πρώτη έκκληση βρίσκεται ήδη αριστερά μας, μερικά μέτρα πάνω από το δρόμο. Είναι ο βυζαντινός ναός της **Θεοτόκου Ελεούσας** ή **Μαυρομαντήλας**. Η χρονολόγηση του ναού κατ' άλλους ανάγεται στον 5^ο – 6^ο αι. και κατ' άλλους στον 11^ο – 12^ο. Το βέβαιο είναι, ότι το μνημείο είναι εκκλησιαστικό, αν και ερειπωμένο σε μεγάλο βαθμό. Η τοιχοδομία του είναι μια μείξη, αφ' ενός από λαξευτούς ογκόλιθους που θυμίζουν αρχαίο πύσμα και αφ' ετέρου αργολιθοδομή με κονίαμα και εν-

διάμεσα κερραμίδια που θυμίζει Βυζάντιο. Το εσωτερικό είναι χορταριασμένο, κατασπαρτο από ορθογώνιες πέτρες, κομμάτια και βάσεις κίωνων, ενώ υπάρχει και ένα κιονόκρανο. Μερικές δεκάδες μέτρα μακρύτερα, ακριβώς πάνω από το δρόμο, συναντάμε έναν αρχαίο αναλημματικό (υποστηρικτικό) τοίχο, με πολυγωνική τοιχοποιία εκκλησιαστικής κατασκευής. Ο τοίχος σώζεται σε μήκος περίπου 50 και ύψος τουλάχιστον 5 μέτρων. Ακριβώς πάνω από τον τοίχο βρίσκεται το δεύτερο μνημείο, με δυο όρθιους κίονες και χορταριασμένο δάπεδο, στο οποίο διακρίνονται ορθογώνιες πέτρες μεγάλων διαστάσεων. Είναι τα υπολείμματα της παλαιοχριστιανικής βασιλικής, του 5^{ου} – 6^{ου} αιώνα, του **Αγ. Χριστόφορου**. Μερικά μέτρα κάτω από το ιερό αναβλύζουν οι πηγές του πανάρχαιου ποταμού Κηφισού.

κάλλους μας υποδέχονται δίπλα στα παμπάλαια ιερά.

Πανύψηλα πλατάνια, μια πελώρια λεύκα, αναρίθμητα ξερόφυλλα παντού, στα κλαδιά, στο έδαφος, στη γαλήνια επιφάνεια της λιμνούλας που σχηματίζουν οι πηγές του Κηφισού. Ανάμεσα στις αντανακλάσεις του αναβλύζοντος νερού και στη χρωματική έκρηξη της φύσης προβάλλουν κατάσπαρτοι ορθογώνιοι μεγάλιθοι αλλά κι ένας συμπαγής βράχος, που ομοιό του δεν έχουμε ξαναδεί. Θυμίζει ράχη μεγάλου καναπέ, που εξέχει από το έδαφος σε απόσταση ελάχιστων μέτρων απ' το νερό. Ο βράχος είναι λαξευμένος με τέτοιο τρόπο, ώστε να σχηματίζει τέσσερις διαδοχικές θέσεις, με κοινή πλάτη αλλά και υποστηρίγματα για τους βραχιόνες των καθυμένων. Που, βέβαια, έχουν

το μοναδικό προνόμιο να απολαμβάνουν ακριβώς μπροστά τους τη μαγεία αυτού του κρυστάλλινου, του «θείκου νερού», που αναβλύζει ασταμάτητα από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας.

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

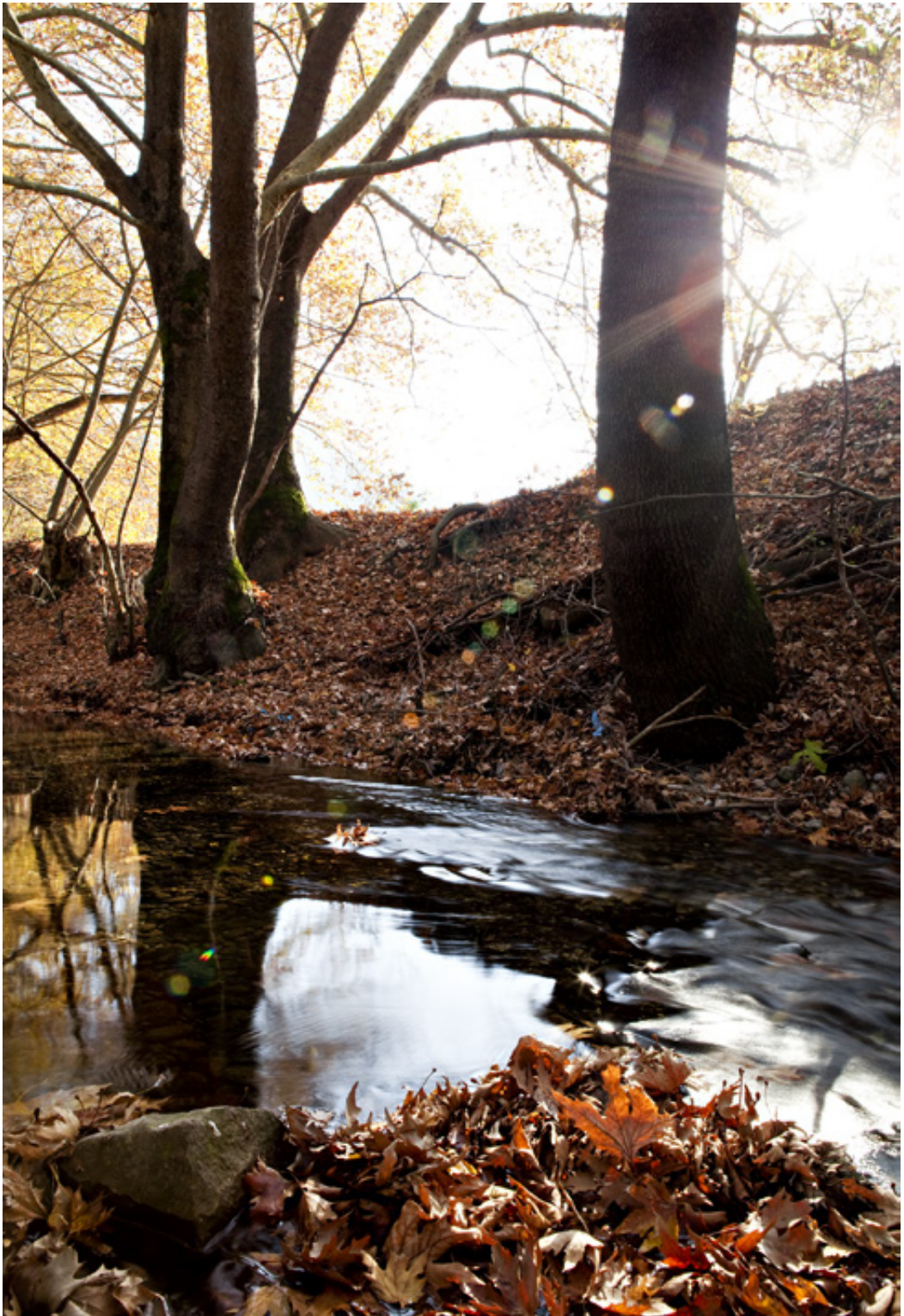
(1). Η δολίνη είναι χαρακτηριστικό βύθισμα που συναντάται σε περιοχές ασβεστολιθικών πετρωμάτων και προέρχεται από διάλυση του ασβεστόλιθου από τα υπόγεια νερά. Οι δολίνες ποικίλλουν σε μεγάλο βαθμό ως προς την έκταση και το βάθος και μπορεί να έχουν τεράστιες διαστάσεις.

Υπάρχουν δυο κυρίως ποικιλίες: αυτές που δημιουργούνται από την καταρρήμιση της

Ονειρικές αντανακλάσεις στα χρώματα του φθινοπώρου δημιουργούν τα κρυστάλλινα, πεντακάθαρα νερά του Κηφισού, πηγή ζωής για τον τόπο, από τα χρόνια της αρχαιότητας.

Ο οικοδεσπότης μας Βασίλης Πανάγου με τον χαριτωμένο γιο του και ο καλός φίλος και λάτρης τωνμανιταριών Γιώργος Πανάγου, μπροστά στο τζάκι της θαυμάσιας ταβερνούλας του.

οροφής ενός σπηλαιίου (εγκατακαρημνησιγενείς δολίνες) και εκείνες που προκαλούνται από τη βαθμιαία διάλυση ενός πετρώματος κάτω από τον εδαφικό μανδύα (χοανοειδείς δολίνες).

(Εγκυκλοπαίδεια ΠΑΠΥΡΟΣ – LAROUSSE – BRITANNICA).

(2). Ευκολότερα μπορεί κανείς να προσεγγίσει τον πύργο, αν βαδίσει για 20 περίπου λεπτά το ένα χιλιόμετρο του δύσβατου (για συμβατικά αυτοκίνητα) χωματόδρομου, που ξεκινάει από την άσφαλτο, κοντά στην είσοδο του χωριού (δυστυχώς δεν υπάρχει πινακίδα).

(3). Εισήγηση του Φώτη Ντάσιου στο 9^ο Συνέδριο της Ομοσπονδίας Συλλόγων Παρνασίδας, που έγινε στο Ευρωπαϊκό Πολιτιστικό Κέντρο Δελφών στις 25.8.2001. Δημοσιεύεται στον τόμο «Οι Αρχαιολογικοί χώροι της Παρνασίδας», έκδοση Τ.Ε.Δ.Κ. Νομού Φωκίδας, 2005.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ευχαριστούμε θερμά:

- Την Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Φωκίδας
- Τις Δημοτικές αρχές του Δήμου Παρνασσού
- Τον Βασίλη Πανάγου και τη Λένα για τη θερμή τους φιλοξενία στον ξενώνα «ΑΓΝΑΝΤΙΟ», (τηλ. 22340-61320) καθώς επίσης για όλες τις πληροφορίες και τις πολύωρες ξεναγήσεις.
- Τον Γιώργο Πανάγου από την ταβέρνα «ΓΚΡΙΖΑ ΑΡΚΟΥΔΑ» για όλες τις βοήθειες που παρείχε στο άρθρο.
- Τον Αρχαιολόγο Φώτη Ντάσιο για τις πολύτιμες πληροφορίες του.
- Τους καλούς φίλους Απόστολο Χατζηδήμο και Διαμαντή Καλέτζη, για όλα όσα έκαναν για μας.
- Την φιλόλογο Δρ. Αρχαιολόγο και συνεργάτιδα του περιοδικού Μαίρη Μπελογιάννη για την ευγενική συμμετοχή της στο άρθρο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

-«ΦΩΚΙΔΑ, ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΣ ΟΔΗΓΟΣ», κείμενα Δρόσος Κραβαρτόγιαννος, εκδ. Τ.Ε.Δ.Κ. Νομού Φωκίδας, ΑΜΦΙΣΣΑ 2005
-«ΟΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΧΡΟΙ ΤΗΣ ΠΑΡΑΝΑΣΣΙΔΑΣ», εκδ. Τ.Ε.Δ.Κ. ΝΟΜΟΥ ΦΩΚΙΔΑΣ, ΑΘΗΝΑ 2005 («ΟΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΠΑΡΑΝΑΣΣΟΥ», εισήγη-

ση Φώτη Ντάσιου, Αρχαιολόγου).

-«ΓΚΙΩΝΑ, ΒΑΡΔΟΥΣΙΑ, ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ», ΠΡΑΣΙΝΟΣ ΟΔΗΓΟΣ, εκδ. ΑΝΑΒΑΣΙ, ΑΘΗΝΑ 2009

-Περιήγηση και ορειβασία στην ορεινή Φωκίδα, εκδ. ΑΝΑΒΑΣΙ, Ν.Α. Φωκίδας, Επιμέλεια: Τμήμα Τουρισμού, ΑΘΗΝΑ 2009.

i πληροφορίες

Ειδικά σχεδιασμένο τμήμα χάρτη του Παρνασσού για το Ελληνικό Πανόραμα των εκδόσεων Ανάβαση.
www.anavasi.gr

Δήμος Παρνασσού:
22340-51507,
22340-51434,
www.parnasos.gr

Τμήμα Τουρισμού Ν.Α. Φωκίδας:
22650-28265,
www.fokida.gr